

Anita Wolaniuk

OGRODY DZIAŁKOWE ŁODZI

JAKO TEREN WYPOCZYNKU MIESZKAŃCÓW MIASTA

LES JARDINS RURBAINS DE ŁÓDŹ EN TANT QUE LES TERRAINS DU REPOS DES HABITANTS DE LA VILLE

GARDENING PLOTS IN ŁÓDŹ

AS A RECREATIONAL AREA FOR THE CITY'S DWELLERS

Historia ogrodów działkowych sięga ubiegłego stulecia i jest nierozdzielnie związana z szybkim uprzemysławianiem Europy i Ameryki Północnej. Inicjatorami zakładania ogrodów działkowych dla najuboższych w latach 1853—1862 w Belgii, Francji, a potem w Niemczech, Włoszech, Anglii, Danii i Stanach Zjednoczonych były towarzystwa dobroczynne. Zamiast zapomogi czy kartek na chleb dawano najbiedniejszym rodzinom kawałek ziemi, nasiona i narzędzia, a jak to określiła Proczkówna (1907): „Zamiast jałmużny — praca”. W skromnej literaturze przedmiotu nie ma zgodności co do roku powstania pierwszego ogrodu działkowego. Jedni uważają, iż pierwszy ogród robotniczy powstał w grudniu 1889 r. w Sedanie (Proczkówna 1907), a jego założycielką była pani Harvieu — fabrykantka sukna. Drudzy (Kuropatwińska 1928, Wilczyński 1927, 1931; Grocholska, Plit 1985) za twórcę ogródków robotniczych uważają dra D. G. Schrebera, dzięki któremu dr Hauschild założył w Lipsku w 1864 r. pierwszy ogród. W Polsce jako datę powstania pierwszego ogrodu robotniczego w Grudziądzu przyjmuje się rok 1897, a za jego założyciela uważa się dra Jankowskiego.

Najprężniej rozwijały się ogrody działkowe w Polsce na przełomie XIX i XX w. na terenach: Śląska, Wielkopolski, Pomorza, Warszawy. Na obszarze byłych zaborów Austrii i Rosji działało Towarzystwo Ogrodów Robotniczych, istniejące w Warszawie od roku 1907 (Chmieleńska 1933). Jednakże wspólną, najważniejszą datą w dziejach ogrodów działkowych świata jest rok 1926, w którym utworzono Międzynarodowy Związek Ogrodów Działkowych z siedzibą w Luksemburgu. Do związku tego przystąpiły następujące państwa: Anglia (1200 tys. działek), Austria (33 tys.), Belgia (60 tys.), Czechosłowacja (1,3 tys.), Dania, Egipt, Fran-

cja (400 tys.), Finlandia, Grecja, Holandia, Hiszpania, Irlandia, Kongo Belgijskie, Luksemburg (19 tys.), Łotwa, Niemcy (1400 tys.), Polska (6,5 tys.), Portugalia, Szwecja, Szwajcaria (2,8 tys.), Włochy i Węgry (Wilczyński 1927). Zjazd w Luksemburgu przyczynił się do szybkiego rozwoju ogrodów działkowych w wielu miastach przemysłowych. W rok później — w 1927 r. powstał Związek Towarzystw Ogrodów Działkowych w Poznaniu, a Związek Ogólnopolski tworzyło 151 członków. W województwie śląskim funkcjonowało w tym czasie 2500 działek, w Poznaniu — 1816, w Grudziądzu — 685, w Bydgoszczy i Warszawie po 230 (Wilczyński 1931). Jak dużą wagę przypisywano wówczas ogródkom świadczy ich definicja zamieszczona w art. 2 załącznika nr 1 projektu ustawy o ogrodach działkowych przyjętej przez Komisję Specjalnej Państwowej Rady Opieki Społecznej (Kuropatwińska 1928): „[...] ogrody działkowe mają na celu racjonalne spożytkowanie czasów ludzi pracy umysłowej i fizycznej przez danie im możliwości samodzielnej i niezawodowej pracy na działce ziemi, otrzymanie płodów rolnych dla zaspokojenia własnych potrzeb i spędzenia wolnych chwil na świeżym powietrzu, a tem samem podniesienia poziomu społeczno-kulturalnego, zdrowotnego i gospodarczego ich i ich rodzin. Zadaniem ogrodów działkowych jest również umożliwienie rozwoju fizycznego w warunkach zdrowotnych dzieciom i młodzieży”.

W 1928 r. Maria Kuropatwińska dokonała pierwszej typologii ogrodów działkowych wyróżniając trzy typy. Pierwszy z nich obejmował ogrody o charakterze filantropijnym, charakterystyczne dla połowy ubiegłego stulecia. Drugi, z końca ubiegłego stulecia oraz okresów przed i po I wojnie, związany był z funkcją gospodarczą, wyrażającą się zaspokajaniem potrzeb jak największej liczby ludności, a także zagospodarowaniem każdego wolnego skrawka ziemi. Ostatni typ — kulturalno-wychowawczy, reprezentował ogródki działkowe służące wypoczynkowi po pracy, ogródki dla dzieci — zapewniające im rozwój fizyczny i wspólną pracę — ogródki schreberowskie.

Stosunkowo dużo miejsca w literaturze poświęcano problematyce społecznej ogrodów działkowych (Chmieleńska 1933, Proczkówna 1907, Wilczyński 1927, 1931, Butrymowicz 1973), zwracając uwagę na tworzące się więzi społeczne, chęć posiadania własnego skrawka ziemi ojczystej, a zatem jego poszanowanie, jak również wypoczynkową, leczniczą, wychowawczą i kulturalną rolę ogrodów.

W 1925 r. w ogródkach działkowych w Poznańskim zorganizowano półkolonie dla 100 dzieci, a w 1930 już dla 2855 (Wilczyński 1931). Organizowano także ogrody lecznicze dla chorych na płuca, np. w Winiarach koło Poznania.

W pracach współczesnych geografów traktujących o pracowniczych

ogrodach działkowych, zwraca się szczególną uwagę na funkcje rekreacyjne i wypoczynkowe (Grocholska, Plit 1985, Śrudoń 1978, 1980, Duś 1980, Matczak 1981, Frackiewicz 1983, Warszńska [red.] 1986, Nowakowski 1987). Osobny problem stanowią ogrody zakładane „na dziko”, zagospodarowujące wolne przestrzenie miejskie (Grocholska, Plit 1985). O ile w latach 30-tych XX w. ogrody działkowe uwzględniane były w planach urbanistycznych miast, wybierano dla nich najdogodniejsze obszary pod względem środowiska przyrodniczego, stosunkowo blisko miejsca zamieszkania, o tyle obecnie obserwuje się proces zagospodarowywania wolnych terenów miejskich bez względu na ich warunki środowiskowe. Takie „bieda-ogródki” powstają często przy torach kolejowych, drogach, na obszarach nieużytków. Być może oprócz aspektów gospodarczych, rekreacyjnych, społecznych, wychowawczych, aktualnej mody wyrażającej się w chęci posiadania własnego domku z ogródkiem (zjawisko typowe w Belgii w końcu XIX w.), ogrody działkowe dają nie tylko bezpośredni kontakt z naturą, ale pozwalają także kultywować wiejski styl życia. Dla wielu właścicieli stanowią swojego rodzaju hobby, miejsce, w którym mogą się wykazać własną inicjatywą, innym rodzajem pracy.

Położenie ogrodów działkowych (aktualna nazwa pracownicze ogrody działkowe) w granicach administracyjnych miast naraża je na liczne zanieczyszczenia atmosferyczne, co z kolei ogranicza przydatność uzyskiwanych płodów rolnych. W Łodzi, w ciągu roku z 4 dużych elektrociepłowni, ponad 200 kotłowni lokalnych, palenisk domowych, zakładów przemysłowych, środków komunikacji wydobywa się do atmosfery około 39 tys. ton pyłu, 62 tys. ton zanieczyszczeń gazowych (Dubaniewicz 1988). Fakt ten przyczynia się do obniżenia warunków bioklimatycznych ogrodów, zmusza ich właścicieli do uprawy warzyw i owoców pod folią, w szklarniach. Dbłość właścicieli o wygląd zewnętrzny ogrodów podnosi walory estetyczne i ekologiczne miasta. Oczywiście, że większe ilości zanieczyszczeń pyłowych i gazowych spadają na tereny gęsto zabudowanego śródmieścia, gdzie budownictwo mieszkaniowe przemierzane jest ze starymi zakładami przemysłowymi, niemniej zanieczyszczenia toksyczne oddziałują na teren całego miasta. Przekraczanie dopuszczalnych norm sanitarnych zanieczyszczenia atmosfery w Polsce, szczególnie złe warunki bioklimatyczne Łodzi czy Górnego Śląska podważają ideę funkcjonowania pracowniczych ogrodów działkowych jako miejsc produkcji płodów rolnych, podnosząc tym samym ich funkcję społeczną czy rekreacyjną.

Celem pracy jest weryfikacja hipotezy, iż pracownicze ogrody działkowe w warunkach Łodzi stanowią znaczący teren wypoczynku codziennego mieszkańców miasta, a zwłaszcza ludzi w wieku emerytalnym.

Materiały do pracy zebrano w 1987 r. w 2 źródłach: informacje ogólne dotyczące wszystkich pracowniczych ogrodów działkowych (POD) w Łodzi otrzymano w Wojewódzkim Zarządzie Pracowniczych Ogródów Działkowych, materiały szczegółowe, dotyczące wybranych POD bezpośrednio u ich prezesów — korzystając z kartotek właścicieli działek.

Badania szczegółowe dotyczyły:

- ogólnej charakterystyki ogrodu i jego funkcjonowania,
- miejsca stałego zamieszkania i miejsca pracy użytkowników działek,
- struktury społeczno-zawodowej właścicieli działek.

Zebrane materiały zestawiono według jednostek urbanistycznych (biłansowych) Łodzi.

1. CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA PRACOWNICZYCH OGRODÓW DZIAŁKOWYCH W ŁODZI

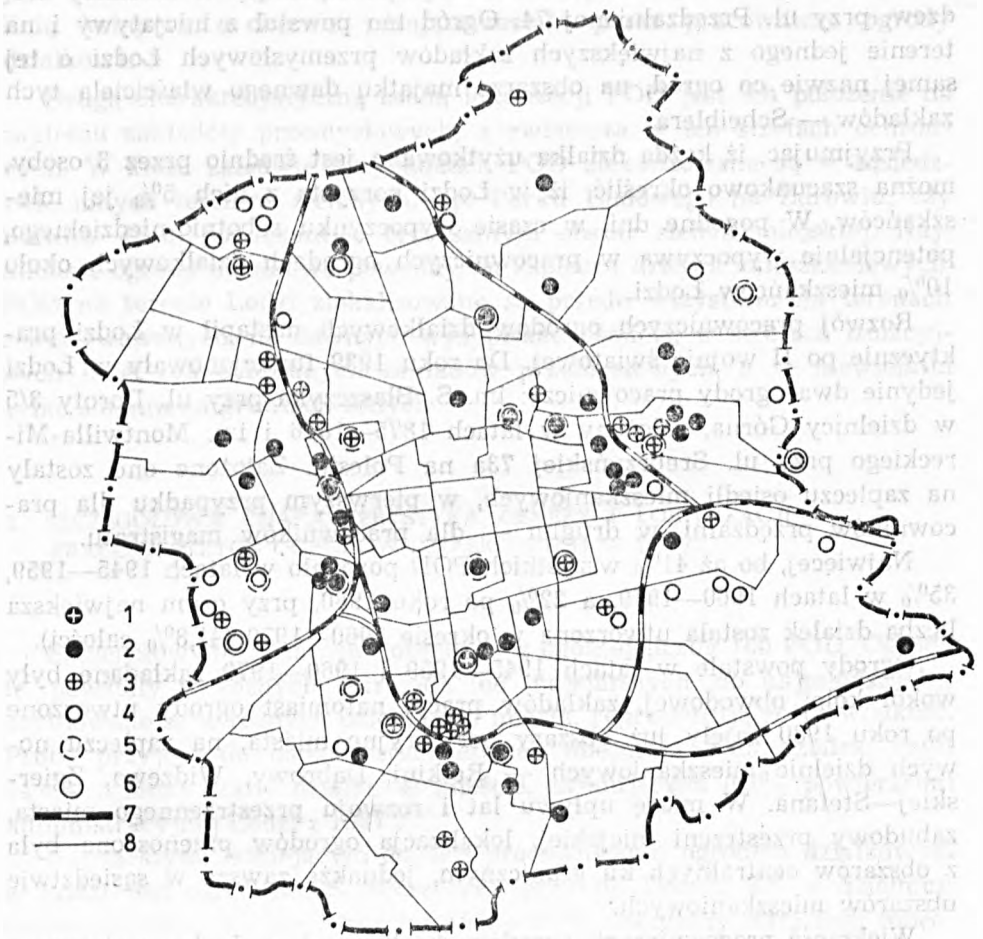
W 1987 r. istniało na terenie Łodzi (łącznie z ogrodem w Nowosolnej, który do 1.01.1989 r. znajdował się poza granicami miasta — obecnie jednostka urbanistyczna nr 517) 100 ogrodów działkowych (POD), zajmujących 579,52 ha, czyli 2,7% powierzchni miasta. Liczyły one 13 881 działek, a statystyczna wielkość działki wynosiła 417,5 m².

Tabela I

Rozmieszczenie POD według dzielnic

La disposition des jardins rurbains selon les quartiers

Dzielnica	Liczba POD	Liczba działek	Liczba zbadanych POD	Udział zbadanych POD w stosunku do ogólnej liczby w dzielnicy (%)
Bałuty	26	4 586	4	15,4
Górna	23	1 818	5	21,7
Polesie	21	2 557	6	28,6
Śródmieście	2	76	2	100,0
Widzew	28	4 881	4	14,3
Razem	100	13 881	21	—

Rys. 1. Rozmieszczenie pracowniczych ogrodów działkowych w Łodzi w 1987 r.
 1 — założone przed 1939 r.; 2 — założone w latach 1945—1959; 3 — założone w latach 1960—1979;
 4 — założone po 1980 r.; 5 — ogrody miejskie objęte szczegółowymi badaniami; 6 — ogrody zakładowe objęte szczegółowymi badaniami; 7 — linie kolejowe; 8 — granice jednostek urbanistycznych

Dessin 1. La disposition des jardins rurbains à Łódź en 1987
 1 — fondés avant 1939; 2 — fondés dans les années 1945—1959; 3 — fondés dans les années 1960—1979; 4 — fondés après 1980; 5 — les jardins municipaux soumis à l'analyse détaillée; 6 — les jardins des entreprises soumis à l'analyse détaillée; 7 — les lignes ferroviaires; 8 — les limites des unités urbanistes

Najmniejszy powierzchniowo, a także o najmniejszej liczbie działek, jest POD „Złotno” położony w dzielnicy Polesie przy ul. Złotno 4. Powstał on w 1951 r. i liczy obecnie zaledwie 16 działek o łącznej po-

wierzchni 0,57 ha. Największym kompleksem działkowym jest POD im. Obrońców Pokoju o powierzchni 32 ha i 905 działkach w dzielnicy Włdzew, przy ul. Przędzalnianej 74. Ogród ten powstał z inicjatywy i na terenie jednego z największych zakładów przemysłowych Łodzi o tej samej nazwie co ogród, na obszarze majątku dawnego właściciela tych zakładów — Scheiblera.

Przyjmując, iż każda działka użytkowana jest średnio przez 3 osoby, można szacunkowo określić, iż w Łodzi korzysta z nich 5% jej mieszkańców. W pogodne dni, w czasie wypoczynku sobotnio-niedzielnego, potencjalnie wypoczywa w pracowniczych ogrodach działkowych około 10% mieszkańców Łodzi.

Rozwój pracowniczych ogrodów działkowych nastąpił w Łodzi praktycznie po II wojnie światowej. Do roku 1939 funkcjonowały w Łodzi jedynie dwa ogrody pracownicze: im. S. Błaszczyka przy ul. Doroty 3/5 w dzielnicy Górna, założony w latach 1875—1876 i im. Montwiłła-Mireckiego przy ul. Srebrzyńskiej 73a na Polesiu. Założone one zostały na zapleczu osiedli mieszkaniowych, w pierwszym przypadku dla pracowników przędzalni, w drugim — dla pracowników magistratu.

Najwięcej, bo aż 41% wszystkich POD powstało w latach 1945—1959, 35% w latach 1960—1979, a 22% po roku 1980, przy czym największa liczba działek została utworzona w okresie 1960—1979 (41,8% całości).

Ogrody powstałe w latach 1945—1959 i 1960—1979 zakładane były wokół kolei obwodowej, zakładów pracy, natomiast ogrody utworzone po roku 1980 zajęły już obszary peryferyjne miasta, na zapleczu nowych dzielnic mieszkaniowych — Retkini, Dąbrowy, Włdzewa, Zgierskiej—Stefana. W miarę upływu lat i rozwoju przestrzennego miasta, zabudowy przestrzeni miejskiej, lokalizacja ogrodów przenoszona była z obszarów centralnych ku granicznym, jednakże zawsze w sąsiedztwie obszarów mieszkaniowych.

Większość pracowniczych ogrodów działkowych w Łodzi usytuowana jest wzdłuż linii kolejowej okalającej centralną część miasta i w sąsiedztwie zakładów pracy. Tworzą one trzy główne skupiska. Pierwsze z nich obejmuje zachodnią część miasta i usytuowane jest wzdłuż linii kolejowej na odcinku od wlotu kolei z kierunku Kalisza po wylot w kierunku Kutna. Szczególne zgrupowanie ogrodów występuje tu w okolicach dworca kolejowego oraz osiedla Retkinia i dzielnicy przemysłowej Zabieniec. Drugie skupisko POD znajduje się we wschodniej części miasta, wzdłuż linii kolejowej prowadzącej z Koluszek do Dworca Fabrycznego, między ulicami: Nowotki i Telefoniczną. Trzecie zgrupowanie POD występuje w południowej części miasta, wzdłuż kolei obwodowej, między ulicami Pabianicką i Rzgowską (Ruda i Chojny).

Analiza lokalizacji POD w Łodzi pozwala stwierdzić dominujący

wpływ przebiegu linii kolejowych na usytuowanie tej formy zieleni. Przyczyną tego jest wolna przestrzeń, która dawniej pomyślana była jako strefa izolacyjna pomiędzy zabudową mieszkaniową a uciążliwą linią kolejową, a obecnie przejęta została przez pracownicze ogrody działkowe.

Drugą charakterystyczną cechą lokalizacji POD jest ich położenie na zapleczu zakładów przemysłowych, a zwłaszcza w ich strefach ochronnych. W kilku zaledwie przypadkach POD zlokalizowane są w sąsiedztwie innych terenów zielonych, np. Parku Ludowego na Zdrowiu, czy Stawów Jana, powiększając tym samym obszar zieleni miejskiej. Najmłodsze ogrody działkowe powstały na zapleczu dzielnic mieszkaniowych. POD na terenie Łodzi zlokalizowane są przede wszystkim na terenach rekultywowanych, na dawnych wysypiskach śmieci, w strefach izolacyjnych kolei lub ochronnych zakładów przemysłowych, a w niewielkim tylko stopniu na gruntach ornych.

2. SZCZEGÓŁOWA CHARAKTERYSTYKA GENEZY I LOKALIZACJI PRACOWNICZYCH OGRODÓW DZIAŁKOWYCH W ŁODZI

Szczegółowymi badaniami objęto 21 z ogólnej liczby 100 POD. Ogrody te powstały w różnych okresach (od najstarszych do najmłodszych), usytuowane są w różnych dzielnicach miasta, reprezentują różną wielkość. Próba przyjęta do badań szczegółowych obejmuje 3385 działek, czyli 24,4% ogólnej liczby działek w mieście, zajmujących 0,8% powierzchni administracyjnej Łodzi z 1987 r.

Najstarszym, istniejącym do dziś pracowniczym ogrodem działkowym w Łodzi jest ogród im. S. Błaszczyka przy ul. Doroty 3/5 w dzielnicy Górna, założony na przełomie lat 1875—1876. Ówczesny właściciel (obecnie Przędzalnia Czesankowa „Arelan”) kupił zakład wraz z przyległym terenem, który od razu przeznaczył na działki dla najlepszych pracowników. W zależności od przydatności robotnika otrzymywał on działkę o powierzchni od 150 do 600 m². Pierwotny obszar ogrodu zamknięty był ulicami: Pabianicką i Rzgowską i zajmował około 5 ha powierzchni.

POD im. Montwiłła-Mireckiego leżący na Polesiu przy ul. Srebrzyńskiej 73a został założony z inicjatywy Magistratu m. Łodzi na terenie dawnego wysypiska śmieci dla własnych pracowników, mieszkających vis á vis ogrodu.

POD im. W. Reymonta na Bałutach (jednostka urbanistyczna 121) powstał na obszarze dawnej żwirowni, później wysypiska śmieci, zasypanego w 1938 r. Ogród został założony przez Niemców, którzy przy-

Tabela II

Podstawowe informacje o wybranych do szczegółowych badań POD
 Les informations principales sur les jardins rurbains choisis pour l'analyse détaillée

Lp.	Nazwa POD	Adres	Charakter ogrodu (M—miej-ski Z—zakła-dowy)	Numer jednostki urbani-stycznej	Rok powstania	Odległość od centrum (km)	Powierzchnia (ha)	Liczba zbadanych działek
1	S. Błaszczyka	Doroty 3/5	Z	203	1875—1876	2,45	2,20	62
2	J. Montwiła-Mireckiego	Srebrzyńska 73a	M	307	1933	2,87	11,26	239
3	W. Reymonta	Zródlowa 36/38	M	121	1945	2,95	36,00	317
4	M. Konopnickiej	Pryncypalna 74a	M	219	1947	4,25	8,72	115 (119 ^a)
5	Sielanka	Sienkiewicza 98	M	407	1954	0,55	1,32	45 (50 ^a)
6	Obrońców Pokoju	Przedzalniana 74	Z	513	1955	2,25	32,00	905
7	Budowlani	Marysińska 103	Z	106	1955	4,37	2,17	60
8	E. Janczewskiego	Fornalskiej 32	M	312	1956	2,82	6,90	186
9	W. Bytomskiej	Tamka 21	M	403	1957	3,12	1,04	26
10	Nowe Rokicie	Janiny	M	208	1965	3,50	3,65	105 (107 ^a)
11	Rusałka	Franciszka 9/11	Z	217	1966	3,75	0,73	43
12	Krokus	Drewnowska 110	M	303	1968	2,87	3,40	73
13	Łączność	Konstantynowska 56/60	Z	311	1968	4,50	2,73	71
14	Przylaszczka	Żeńców 1	M	110	1976	7,00	5,67	143
15	Ziemowit	Pszczynska 31 Nowosolna-	M	503	1976	4,75	6,20	95
16	Polanka	-Zgierska	Z	517	1980	7,50	15,60	193
17	Wiarus	Moskuliki	M	501	1980	7,50	5,94	128
18	Aster	Pustynna 3/13	M	217	1981	3,45	10,00	275 (287 ^a)
19	Pigwa	Allende	Z	311	1983	5,55	4,88	116 (119 ^a)
20	Saturn	Liściasta 17	Z	102	1985	6,00	3,52	87
21	Forsycja	Kusocińskiego	M	311	1987	3,87	3,92	101

^a Dla 5 POD, w których nie zbadano wszystkich działek, w nawiasach podano ich rzeczywistą liczbę.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów WZ POD.

znawali działki o powierzchni 500—600 m². Natomiast ogród im. M. Kopnickiej przy ul. Pryncypalnej usytuowano na terenie magazynów wojskowych, spalonych w czasie wojny.

Bardzo niekorzystną lokalizację posiada jeden z dwóch położonych w śródmieściu ogrodów — POD „Sielanka” przy ul. Sienkiewicza 93 (prywatny plac poniemiecki), wciśnięty między fabrykę zegarów „Mera-Poltik” i zakłady przemysłu wełnianego im. Ossowskiego. Pełni on rolę piętrowego klombu kwiatów, bowiem ze względu na duże zanieczyszczenie powietrza nie należy (choć niektórzy to robią) uprawiać w nim warzyw.

Największym z badanych — o powierzchni 32 ha — jest ogród im. Obrońców Pokoju (poprzednia nazwa Księży Młyn), leżący w sąsiedztwie zakładów przemysłowych przy ul. Przędzalnianej 74, na terenie byłego majątku ich właścicieli K. Scheiblera. Jest to doskonale zagospodarowany ogród, wyposażony w świetlicę, plac zabaw, radiowęzeł.

Obszar dawnej cegielni przy ul. Marysińskiej 103 na Bałutach został zajęty na ogród przez Łódzki Kombinat Budownictwa Ogólnego i nosi nazwę „Budowlani”. Podobnie powstały POD im. Janczewskiego i „Nowe Rokicie” (obszary wyeksploatowanych glinianek) w dzielnicy Górna.

Najmniejszy pod względem liczby działek (16) spośród szczegółowo zbadanych ogrodów jest POD im. Władzy Bytomskiej przy ul. Tamka 21 w śródmieściu (jednostka urbanistyczna nr 403) w sąsiedztwie stadionu AZS. Natomiast najmniejszym powierzchniowo ogrodem — 0,73 ha, a także o najmniejszej powierzchni działki jest POD „Rusalka” przy ul. Jerzego 9/11 na Górnej — 43 działki o średniej powierzchni 170 m². Wynika to ze specyfiki ogrodu, bowiem pozostaje on pod patronatem Inwalidzkiej Spółdzielni Spożywców „Rusalka” i w zupełności zaspokaja potrzeby niepełnosprawnych pracowników.

W 1968 r. pracownicy MON i MSW zagospodarowali obszar nieużytków, zakładając ogród pod nazwą „Krokus” (dz. Polesie — ul. Drewnowska 110), a pracownicy Łączności — ogród „Łączność” (dz. Polesie, ul. Konstantynowska 56/60), niedaleko Ogrodu Botanicznego — na obszarach podmokłych.

Najciekawsze położenie mają ogrody powstałe w 1976 r.: „Przylaszczka”, leżący w północnej części Łodzi przy ul. Żeńców na Bałutach, pięknie zagospodarowany, ze świetlicą w kształcie drewnianego dworku oraz placem zabaw i „Ziemowit” — w północno-wschodniej części miasta (Widzew, ul. Pszczyńska 31). Powstały one na dawnych terenach rolnych, częściowo zalesionych. POD „Ziemowit” usytuowany jest w strefie ochronnej dla przepompowni wody na Stokach, posiada bardzo dobre warunki bioklimatyczne (zadrzewienia sosny), doskonałe warunki do wypoczynku. Również na dawnych gruntach ornych zlokalizowano ogro-

dy: na Widzewie — „Polanka” w Nowosolnej i „Wiarus” w Moskulkach. Pierwszy z nich powstał z inicjatywy Zakładów Włókien Chemicznych „Chemitex-Anilana”, drugi z inicjatywy Jednostki Wojskowej.

Utworzony w 1981 r. POD „Aster” przy ul. Pustynnej 3/13 w dzielnicy Górna, jak większość łódzkich ogrodów, zlokalizowany został na terenach pocegielnianych, wypełnionych śmieciami. Tereny dawnej stacji harcerskiej w jednym z największych osiedli mieszkaniowych Łodzi — Retkini, zostały m. in. dzięki pracownikom zakładów „Barlickiego” przeznaczone na ogródki działkowe POD „Pigwa” przy ul. Allende. Także na Retkini, na zapleczu Ogrodu Botanicznego powstał najmłodszy z badanych ogrodów — POD „Forsycja” przy ul. Kusocińskiego.

Jednym z ogrodów o kontrowersyjnej lokalizacji, o utrzymanie którego walczą właściciele działek, jest ogród „Saturn” przy ul. Liściastej 17 na Bałutach (jednostka urbanistyczna nr 102), przylegający do Fabryki Pierścieni Tłokowych. Mimo że Urząd Miasta Łodzi wystąpił o likwidację ogrodu, w celu stworzenia pasa ochronnego wokół zakładu, właściciele ogrodu nie chcą z niego zrezygnować, twierdząc, że jest to ich jedyne miejsce wypoczynku i kontaktu z zielenią po pracy.

3. ANALIZA PRZESTRZENNA MIEJSC ZAMIESZKANIA

I PRACY UŻYTKOWNIKÓW BADANYCH OGRODÓW DZIAŁKOWYCH¹

Analizując miejsce zamieszkania właścicieli badanych ogrodów uwzględniono odległości liniowe dzielące ogród od miejsca stałego zamieszkania. Na tej podstawie wyróżniono 3 grupy ogrodów. Pierwszą z nich stanowią powstałe w latach 1954, 1965 ogrody: „Sielanka” i „Nowe Rokicie”, których ponad 70% użytkowników mieszka w odległości do 1 km. Właściciele tych działek mieszkają w bezpośrednim sąsiedztwie ogrodu, w tej samej i w sąsiedniej jednostce urbanistycznej, w której zlokalizowany jest ogród. Są to ogrody o charakterze miejskim, organizowane z inicjatywy ludności mieszkającej wokół nich.

Druga grupa obejmuje zarówno najstarsze, powstałe w latach 1875—1955 (ogrody nr 1, 2, 3, 6), jak i najmłodsze ogrody działkowe (nr 21). Od 30 do 50% użytkowników wymienionych ogrodów mieszka w odległości do 1 km, a 60—68% w odległości do 2 km. Są to ogrody, których największa grupa posiadaczy mieszka w bezpośrednim sąsiedztwie

¹ Ze względu na fakt, iż kilka POD reprezentowało podobne cechy i wartości statystyczne w celu niezaciemniania obrazu w dalszej części pracy w tabelach i rysunkach wykluczono je, uwzględniając 12 ogrodów (zgodnie z tab. II są to POD oznaczone lp. nr 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 14, 15, 17, 20 i 21).

Tabela III

Procentowy udział użytkowników badanych ogrodów
według odległości między POD a miejscem stałego zamieszkania

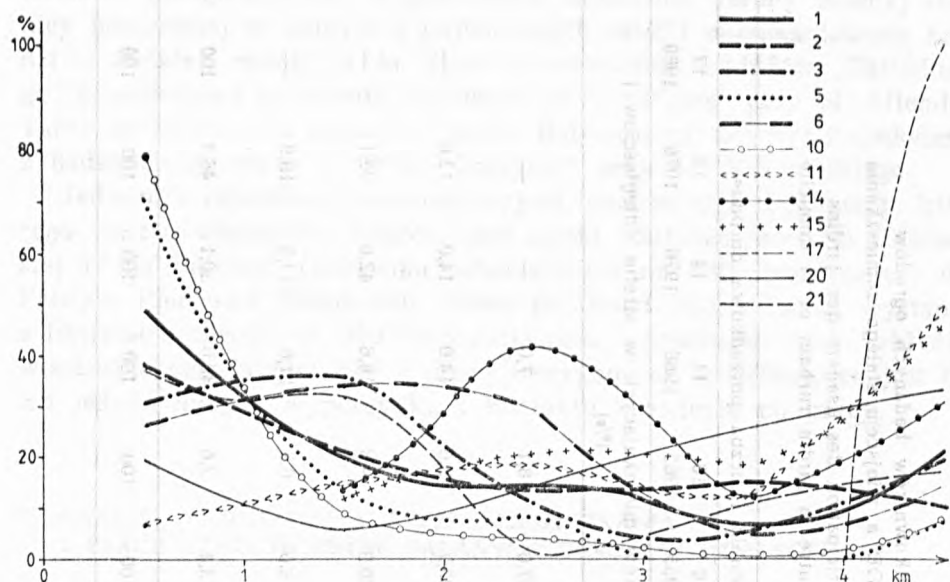
Le pourcentage de la participation des usagers des jardins
analysés selon la distance entre la jardin rurbain et la domicile

Odległość między POD a miejscem zamieszkania (km)	Rok powstania i liczba porządkowa ogrodu ^a											
	1	2	3	5	6	10	11	14	15	17	20	21
	1875/1876	1933	1945	1954	1955	1965	1966	1976	1976	1980	1985	1987
	udział użytkowników mieszkających w strefie odległościowej (%)											
Do 1	48,4	38,9	30,6	71,1	27,0	78,1	7,0	—	—	—	19,5	37,6
1—2	19,4	21,3	35,3	13,3	33,7	8,6	14,0	14,0	12,6	—	6,9	31,7
2—3	14,8	14,2	9,1	8,9	20,9	4,8	18,6	42,6	22,1	—	14,9	1,0
3—4	6,4	15,5	5,4	—	5,0	0,9	11,6	13,3	18,9	—	25,3	11,9
Powyżej 4	21,0	10,1	19,6	6,7	13,4	7,6	48,8	30,1	46,3	100	33,3	17,8
Razem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

^a Liczba porządkowa ogrodu zgodna z tab. II.

Źródło: Opracowanie własne.

ogrodu. Świeżo zakładane ogrody zagospodarowywane są zazwyczaj przez pracowników bezpośrednio mieszkających w sąsiedztwie ogrodu. W miarę starzenia się ogrodu, starzeją się jego użytkownicy, przechodząc na emeryturę, a w dalszym ciągu mieszkają w tym samym miejscu.

Rys. 2. Wykres odległości między pracowniczym ogrodem działkowym a miejscem stałego zamieszkania użytkowników

oś pozioma — odległość w kilometrach między pracowniczym ogrodem działkowym a miejscem stałego zamieszkania użytkowników; oś pionowa — procentowy udział użytkowników; 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 14, 15, 17, 20, 21 — liczba porządkowa pracowniczego ogrodu działkowego zgodna z tab. II

Dessin 2. Le graphique représentant la distance entre la jardin rurbain et le domicile de l'utilisateur

l'axe horizontal — la distance en km entre le jardin rurbain et le domicile des usagers; l'axe vertical — la participation des usagers (%); 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 14, 15, 17, 20, 21 — le nombre ordinal du jardin rurbain conformément au tableau II

Trzecią grupę stanowią ogrody nr 11, 14, 15 powstałe w dziesięcioleciu 1966—1976. Użytkownicy tych ogrodów (30—48%) mieszkają w odległości powyżej 4 km od ogrodu. Są to ogrody zlokalizowane na terenach o dobrych warunkach ekologicznych, a zatem nieco oddalone od miejsc zamieszkania, co jest sprawą świadomego wyboru.

W przypadku ogrodów najstarszych i najmłodszych ich użytkownicy w znacznym procencie mieszkają w sąsiedztwie ogrodu, co znacznie podnosi jego rangę, stwarzając duże możliwości częstszego przebywania na jego terenie. Ogrody te mają znaczenie lokalne.

Spśród wszystkich właścicieli 21 badanych szczegółowo pracowników ogrodów działkowych, 58,5% pracuje zawodowo, z czego 17% w centrum Łodzi w okolicach ulicy Piotrkowskiej (jednostka urbanistyczna 406). Analizując odległość między miejscem pracy a ogrodem działkowym można zauważyć pewne prawidłowości i wyróżnić 4 grupy ogrodów.

Pierwszą grupę stanowią ogrody oznaczone numerami 11 — POD „Rusalka” i 20 — POD „Saturn”, których odpowiednio 100% i 90% właścicieli pracuje w przylegających doń zakładach przemysłowych, tzn. w Spożywczej Spółdzielni Inwalidów „Rusalka” i w Fabryce Pierścieni Tłokowych. Ponieważ osobom niepełnosprawnym trudno zmienić miejsce pracy czy kwalifikacje, wobec tego odległości między ogrodem a miejscem pracy pozostają stałe. W przypadku POD „Saturn” 10% właścicieli działek zrezygnowało z pracy w FPT przenosząc się do dalej położonych od ogrodu zakładów pracy. Do grupy tej zaliczono więc ogrody pozostające pod patronatem zakładów pracy, o najsilniejszym związku przestrzennym między ogrodem a miejscem pracy.

Grupę drugą reprezentuje POD „Wiarus” oznaczony numerem 17, położony na terenach o najmniejszym zanieczyszczeniu środowiska naturalnego, najdogodniejszych warunkach do uprawy roślin i wypoczynku. Aż 96% jego użytkowników pracuje w odległości większej od 7 km. Założyciele tego ogrodu, pracownicy jednostki wojskowej, wybierając miejsce na ogród nie kierowali się bliskością miejsca pracy czy zamieszkania, lecz komfortem klimatycznym i wypoczynkowym.

Trzecią grupę stanowią ogrody oznaczone numerami 21, 10, 15 i 2 — „Forsycja”, „Nowe Rokicie”, „Ziemowit” i im. Montwiłła-Mireckiego, o charakterze miejskim, w których od 38% do 79,5% użytkowników pracuje w odległości od 3 do 5 km od ogrodu. Odległość ta wynika z ich położenia. Ogrody te nie leżą w sąsiedztwie zakładów przemysłowych czy instytucji, lecz dzielnic mieszkaniowych.

Czwartą grupę stanowią powstałe w latach 1875—1955 ogrody oznaczone numerami 1, 3, 5, 6 (POD im. S. Błaszczyka, im. W. Reymonta, „Sielanka”, im. Obrońców Pokoju), w których odpowiednio 78,3%, 55,8%, 75,9%, 76,8% właścicieli pracuje w odległości do 3 km od ogrodu. Są to ogrody dość stare, których użytkownicy pracują i mieszkają stosunkowo blisko ogrodu.

Ze struktury społeczno-zawodowej użytkowników działek wynika, że blisko 40% stanowią emeryci i renciści, robotnicy — 29%, pracownicy administracji 18%, zaś kadra inżynieryjno-techniczna, kadra kierownicza i pracownicy innych zawodów od 4 do 5% ogółu. W przypadku ogrodów zakładowych wartości te ulegają zmianie. Wzrasta udział robotników

Tabela IV

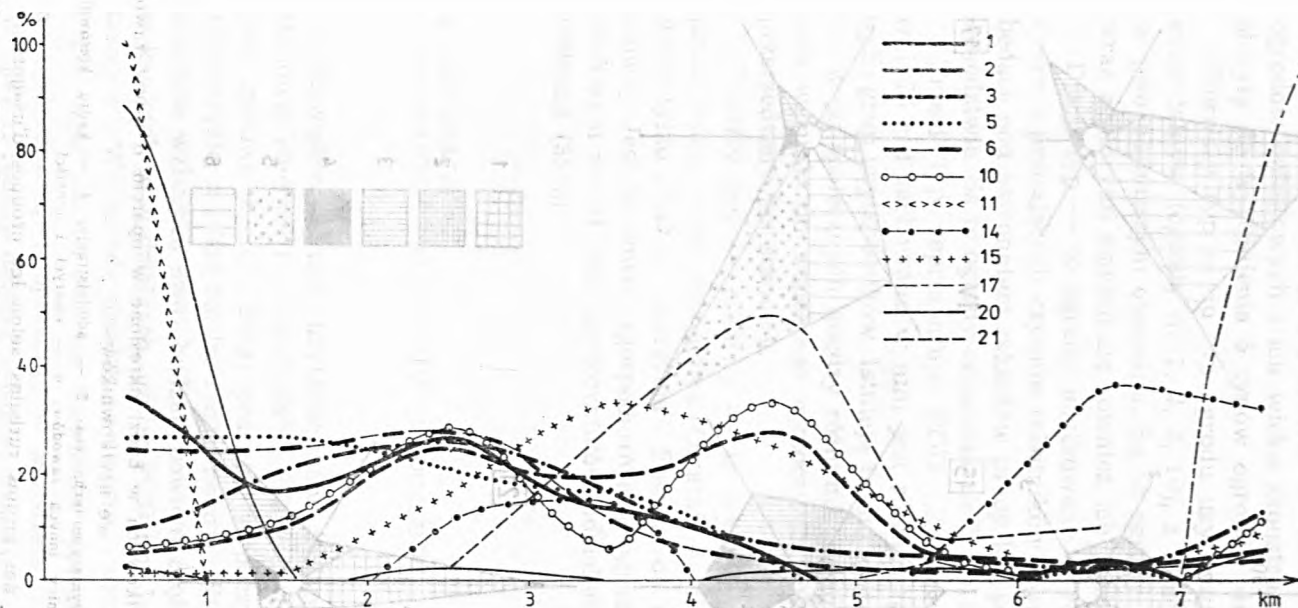
Procentowy udział użytkowników badanych ogrodów
według odległości między POD a miejscem pracy

Le pourcentage de la participation des usagers des jardins
analysés selon la distance entre le jardin urbain
et le lieu de travail

Odległość między POD a miejscem pracy (km)	Rok powstania i liczba porządkowa ogrodu ^a											
	1	2	3	5	6	10	11	14	15	17	20	21
	1875/1876	1933	1945	1954	1955	1965	1966	1976	1976	1980	1985	1987
	udział użytkowników pracujących w strefie odległościowej											(%)
Do 1	34,8	4,9	9,4	27,6	24,8	5,5	100	2,3	1,3	—	89,2	—
1—2	17,4	9,8	21,2	27,6	24,8	11,1	—	—	1,3	—	—	—
2—3	26,1	24,6	25,2	20,7	27,2	27,8	—	11,4	17,5	—	2,4	2,3
3—4	13,0	19,7	17,3	17,2	11,5	5,5	—	14,8	33,7	—	—	29,5
4—5	4,3	27,9	7,1	3,4	4,3	33,3	—	—	25,0	—	1,2	50,0
5—6	—	4,9	4,7	—	2,0	5,5	—	4,5	10,0	4,3	2,4	7,9
6—7	4,3	3,3	2,4	3,4	1,6	—	—	35,2	2,5	—	—	10,2
Powyżej 7	—	4,9	12,6	—	3,8	11,1	—	31,8	8,7	95,7	4,8	—
Razem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

^a Liczba porządkowa ogrodu zgodna z tab. II.

Źródło: Opracowanie własne.

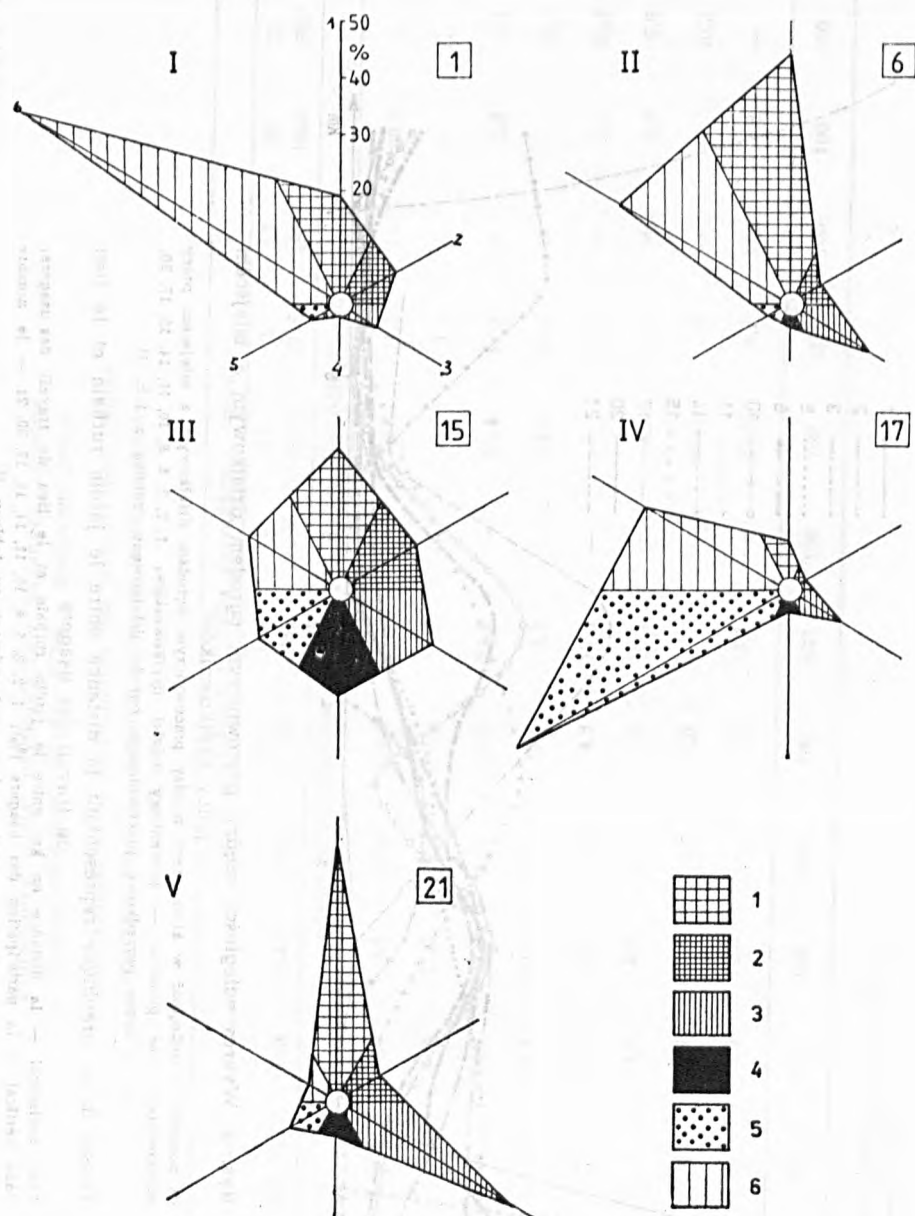

Rys. 3. Wykres odległości między pracowniczym ogrodem działkowym a miejscem pracy użytkowników

oś pozioma — odległość w kilometrach między pracowniczym ogrodem działkowym a miejscem pracy użytkowników; oś pionowa — procentowy udział użytkowników; 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 14, 15, 17, 20, 21 — liczba porządkowa pracowniczego ogrodu działkowego zgodna z tab. II

Dessin 3. Le graphique représentant la distance entre le jardin urbain et le lieu de travail des usagers

l'axe horizontal — la distance en km entre le jardin urbain et le lieu de travail des usagers; l'axe vertical — la participation des usagers (%); 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 14, 15, 17, 20, 21 — le nombre ordinal du jardin urbain conformément au tableau II

Rys. 4. Typy ogrodów działkowych w Łodzi określone w oparciu o grupy zawodowe użytkowników

1 — robotnicy; 2 — kadra inżynieryjno-techniczna; 3 — administracja; 4 — kadra kierownicza; 5 — pracownicy innych zawodów; 6 — emeryci i renciści

Dessin 4. Les types des jardins rurbains selon les groupes d'utilisateurs
1 — ouvriers; 2 — ingénieurs et techniciens; 3 — administration; 4 — directeurs; 5 — autres professions; 6 — retraités

w ogólnej strukturze posiadaczy działek do 40%, zmniejsza się natomiast do 29% udział emerytów i rencistów.

Na podstawie struktury społeczno-zawodowej użytkowników badanych ogrodów działkowych i ich wieku skonstruowano typogramy, które posłużyły do wyróżnienia 5 typów ogrodów działkowych (rys. 4).

Pierwszy typ — to typ ogrodu użytkowanego przez ludzi w wieku emerytalnym (ogrody nr 1, 2, 3, 10), z których od 30 do 50% mieszka w jego najbliższym otoczeniu. Są to ogrody stare pod względem wieku, wraz z którymi starzeli się również ich posiadacze.

Drugi typ — to ogrody użytkowane w równej proporcji przez emerytów i pracujących czynnie robotników, powstałe w latach 1954—1966, będące pod patronatem zakładów pracy lub położone w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Są to ogrody oznaczone nr 5, 6, 11.

Trzeci typ reprezentuje POD „Ziemowit”, który założony został w 1976 r. i zachowana w nim jest równowaga społeczno-zawodowa różnych grup użytkowników. Istnieją tu najlepsze możliwości do nawiązywania więzi społecznych między różnymi grupami zawodowymi oraz doskonałe warunki do wspólnego wypoczynku, bowiem część ogrodu porasta przerzedzony las sosnowy.

Czwarty typ — elitarny — to wyłącznie POD „Wiarus”, założony przez jedną grupę zawodową. Ostatni — piąty typ reprezentuje także jeden tylko POD — „Forsycja”. Powstał on w nowej dzielnicy mieszkaniowej. Jest to nowo zagospodarowany ogród charakteryzujący się największym wśród jego użytkowników udziałem robotników (44%) i administracji (35%).

4. EKSPLOATACJA

WYBRANYCH PRACOWNICZYCH OGRODÓW DZIAŁKOWYCH W ŁODZI

Największą grupę użytkowników badanych ogrodów działkowych stanowią emeryci i renciści (39%), dla których działka, jak to określają, jest „połową życia”. Tutaj pracują, wypoczywają, utrzymują stosunki towarzyskie, a także bardzo często nocują. Wielu z nich dzięki ogródkowi znacznie wzbogaca swój budżet, bowiem część swoich produktów sprzedają w kioskach przy działkach, np. w POD im. Janczewskiego, czy w „Przy-laszczce”. Właściciele działek najstarszego ogrodu Łodzi — im. S. Błasz-czyka część swoich owoców i kwiatów sprzedają na sąsiednim ryneczku, a część zanoszą i sprzedają w przedzalni, która patronuje ogrodu. W 1987 r. roczny dochód z jednej działki ze sprzedaży owoców i kwia-tów wynosił około 35 tys. zł, podczas gdy emerytury dochodziły wówczas

Tabela V

Częstotliwość pobytu i formy wypoczynku w POD

La fréquence des visites et les formes du repos

dans les jardins rurbains

Lp.	Liczba osób codziennie przychodzących w sezonie	Liczba godzin spędzanych codziennie przez osoby pra- cujące w sezonie	Liczba godzin spędzanych przez emerytów od III do XI	Forma wypoczynku
1	20	2-3	8	sob.—niedz.
2	40	3-4	8	sob.—niedz.
3	600	2-4	8-10	sob.—niedz., urlopowy, wczasy
4	55	2-3	16	sob.—niedz.
5	30	2-3	8	sob.—niedz.
6	500	2-3	8	sob.—niedz.
7	50	7	12	sob.—niedz.
8	186	4	8	sob.—niedz., urlopowy
9	15	3-4	8	sob.—niedz.
10	100	3-4	cały dzień	—
11	30	3-4	8	sob.—niedz., urlopowy
12	140	2-3	8-10	sob.—niedz., urlopowy
13	300	3-4	8	sob.—niedz.
14	80	4 razy w tyg. 3-4 godziny	cały dzień	sob.—niedz., urlopowy
15	90	4	cały dzień	sob.—niedz., urlopowy
16	20	4 razy w tyg. 3-4 godziny	8	sob.—niedz.
17	60	3-4	cały dzień	sob.—niedz., urlopowy
18	280	2 razy w tyg. 4 godziny	8-10	sob.—niedz.
19	100	2-3	8	sob.—niedz.
20	40	co drugi dzień 3-4 godziny	8	sob.—niedz.
21	nie zaobserwowano			sob.—niedz.

Źródło: Opracowanie własne.

zaledwie do kilkunastu tysięcy. W tab. V przedstawiono liczbę godzin spędzonych codziennie na działce przez ich użytkowników, co znakomicie potwierdza fakt, iż ogrody działkowe spełniają ważną rolę w życiu najstarszych mieszkańców miasta.

Na ogólną liczbę 3385 zbadanych działek w sezonie codziennie do ogrodów przychodzi 2736 osób (81%), z czego połowę stanowią emeryci i renciści. Grupa ta w znacznej mierze decyduje o sprawach organizacyj-

nych ogrodu, o jego funkcjonowaniu. Nic więc dziwnego, że w 4 ogrodach emeryci spędzają całe dnie, w 10 — po 8 godz. dziennie, w 3 — od 8 do 10 godz. w jednym — 16 godz. Około 50% emerytów w dni pogodne nocuje na działkach. W 19 spośród 21 ogrodów funkcjonuje wypoczynek sobotnio-niedzielny, a w 8 urlopowy.

W 1986 r. w ogrodzie im. W. Reymonta przy ul. Źródłowej (jednostka urbanistyczna nr 121) Polski Komitet Pomocy Społecznej dzielnicy Łódź-Śródmieście wspólnie z zarządem ogrodu zorganizował wczasy dla emerytów i rencistów. Trwały one dwa turnusy, w czerwcu i w lipcu, łącznie wypoczywało tu 100 osób. Wypoczywający otrzymywali drugie śniadanie, obiad, podwieczorek, a wieczorem wracali do swoich domów. Wczasy te spotkały się z dużą wdzięcznością ze strony wypoczywających, którzy prosili o ponowne ich organizowanie.

Przeprowadzone badania dowiodły, iż w przypadku Łodzi pracowniczego ogrody działkowe są ważnym miejscem wypoczynku dla emerytów i rencistów.

5. UWAGI KOŃCOWE

Z przeprowadzonych studiów wynika, iż użytkownicy najstarszych i najmłodszych ogrodów mieszkają w ich najbliższym sąsiedztwie. Przy czym zgodnie z wiekiem, w najstarszym ogrodzie dominują emeryci, a w najmłodszym — robotnicy i pracownicy administracji. Ogrody te mają znaczenie lokalne.

Silna korelacja między miejscem zamieszkania a ogrodem, często ograniczona do tej samej jednostki urbanistycznej, charakteryzuje ogrody będące pod patronatem zakładów pracy. Związki przestrzenne kształtowane są tu przez zakład pracy, który jest nie tylko organizatorem ogrodu, ale również miejsc pracy, a jego użytkownicy mieszkają zazwyczaj w nowych dzielnicach mieszkaniowych. W przypadku ogrodów użytkowanych w równych proporcjach przez emerytów i robotników odległości między ogrodem a miejscem zamieszkania i pracy są dość różne, a w przypadku ogrodu elitarnego jakim jest ogród „Wiarus” odległości nie mają żadnego znaczenia. We wszystkich zbadanych ogrodach (poza najmłodszym) najwięcej czasu spędzają emeryci i renciści. Dla nich pracownicze ogrody działkowe są nie tylko miejscem racjonalnego spędzania czasu, wkładu pracy, zadowolenia z kontaktów społecznych i pielęgnowania zieleni, ale także miejscem wypoczynku. Poza własnym mieszkaniem spędzają w nich najwięcej czasu.

W przypadku Łodzi, miasta o niekorzystnych warunkach bioklimatycznych, ogrody zarówno spełniają rolę gospodarczą, jak i stanowią bardzo ważne miejsce wypoczynku dla mieszkańców miasta, a szczególnie ludzi w wieku emerytalnym, którzy spędzają tu w okresie od marca do listopada od 8 do 16 godz. dziennie. Podstawową funkcją pracowniczych ogrodów działkowych na terenie Łodzi jest więc umożliwienie wypoczynku, a także stworzenie miejsca kontaktów międzyludzkich i życia społecznego.

PIŚMIENNICTWO

- Butrymowicz B., 1973, *Ogród działkowy jako środowisko życia*, maszynopis, BUŁ, Łódź.
- Chmieleńska M., 1933, *Ogrody działkowe w Polsce*, Ministerstwo Opieki Społecznej, Warszawa.
- Dubaniewicz H., *Klimat*, [w:] *Łódź. Informator encyklopedyczny ŁTN*, Wydawnictwo Łódzkie.
- Duś E., 1980, *Ogrodnictwo działkowe jako forma rehabilitacji dla środowiska*, [w:] *Przeobrażenia środowiska geograficznego w obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych*, maszynopis, Sosnowiec.
- Frąckiewicz L., 1983, *Ocena gospodarki przestrzennej Górnego Śląska*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 123. Warszawa.
- Grocholska J., Plit F., 1985, *Dzikie ogrody działkowe — nowe zjawisko w zagospodarowaniu przestrzennym polskich miast*, „Przegląd Geograficzny”, t. 57, z. 1/2.
- Kuropatwińska M., 1928, *Ogrody działkowe a kultura miast*, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Notatki Informacyjne nr 2 wydane z zasiłku Ministerstwa Opieki Społecznej, Warszawa.
- Matczak A., 1981, *Tereny podmiejskie w strefie wypoczynkowej Łodzi*, „Miaśto”, nr 6.
- Nowakowski M., 1987, *Warunki codziennego wypoczynku w Krakowie*, „Człowiek i środowisko”, t. 11, nr 1/2.
- Proczkówna K., 1907, *Sposób zaradzania nędzy bez dawania jałmużny*, Wydawnictwo Polskiego Łanu, Warszawa.
- Środoń E., 1978, *Ogrody działkowe i ich funkcje ze szczególnym uwzględnieniem Krakowa*, „Zeszyty Naukowe UJ”, Prace Geograficzne, z. 46.
- Środoń E., 1980, *Ogrody działkowe jako tereny wypoczynku mieszkańców miast*, Monografie AWF w Poznaniu, nr 146, Poznań.
- Warszyńska J. i in., 1986, *Przydatność środowiska przyrodniczego GOP dla rozwoju turystycznych form rekreacji*, Wydawnictwa AWF, Warszawa.
- Wilczyński S., 1927, *Ogródki działkowe — jako zagadnienie społeczne*, Nakładem Związku Towarzystw Dobroczynności „Caritas” w Poznaniu.

Wilczyński S., 1931, *Ogródki działkowe jako zagadnienie społeczne*, Nakładem Okręgowego Związku Kas Chorych w Krakowie.

Mgr Anita Wolaniuk

Wpłynęło:

Zakład Geografii Miast i Turyzmu

1 czerwca 1990 r.

Instytutu Geografii Ekonomicznej

i Organizacji Przestrzeni

Uniwersytet Łódzki

al. Kościuszki 21

90-418 Łódź

RÉSUMÉ

L'histoire des jardins rurbains remonte au siècle précédent et est indissolublement liée à l'industrialisation rapide de l'Europe et de l'Amérique du Nord. L'initiative de fonder les jardins rurbains pour les plus pauvres avait été prise par les sociétés de bienfaisance. C'est l'an 1926, l'an de l'établissement de l'Association Internationale des Jardins Rurbains, siégeant au Luxembourg, qui a été la date la plus importante dans l'histoire mondiale des jardins rurbains.

Dans la littérature objective, on a consacré beaucoup d'attention à la problématique sociale des jardins rurbains, en soulignant les liens sociaux qui y naissent, le désir de posséder en propre un lopin de terre natale, le rôle récréatif, thérapeutique, éducatif et culturel des jardins. Dans les travaux des géographes contemporains on signale avant tout les fonctions récréatives et de repos des jardins rurbains, eu égard à la pollution du milieu naturel des villes.

Sur le territoire de Łódź, il y avait en 1987, y compris 1 jardin à Nowosolna (de 111989 territoire administratif de Łódź) 100 jardins. Ils occupaient 572,52 ha, c.à.d. 2,7% de la superficie de la ville, et comptaient 13 881 parcelles, la grandeur statistique d'une parcelle égalant 417,5 m². En admettant que chaque parcelle est exploitée en moyenne par 3 personnes, on peut estimer qu'à Łódź en profitent 5% de ses habitants.

Potentiellement 10% des habitants de Łódź s'y reposent par le beau temps et pendant les week-ends.

L'analyse de la localisation des jardins rurbains à Łódź permet de constater le rôle dominant du parcours des lignes ferroviaires dans le processus d'augmentation des terrains verts. Cela résulte du fait que l'espace libre, conçu à l'origine comme la zone d'isolation entre les terrains d'habitation et la ligne ferroviaire, souvent intolérable, a été approprié par les jardins rurbains. Un autre trait caractéristique de la localisation des jardins rurbains c'est leur situation à l'arrière des établissements industriels et surtout dans les zones de protection de ceux-ci. Quelques jardins seulement sont situés dans le voisinage des autres terrains verts, tels que le Parc Populaire à Zdrowie ou les étangs de Jean, en augmentant de la sorte le territoire de la verdure urbaine. Les plus jeunes jardins ont été fondés à l'arrière des quartiers d'habitation. Les jardins de Łódź sont presque tous localisés sur les terrains réculés, sur les anciens dépotoirs, dans les zones isolantes des chemins de fer ou

protectrices des établissements industriels, rarement sur les terrains arables. On a entrepris les recherches sur 21 d'entre 100 jardins rurbains. Ces 21 jardins représentent les plus vieux et les plus jeunes, se trouvent dans le quartiers divers de la ville et sont de différentes grandeurs. Les recherches minutieuses ont embrassé 3385 parcelles, c. à d., 24,4% du nombre total des parcelles en ville. Les pensionnaires constituent le plus grand groupe d'usagers des jardins rurbains (39,5%). Il y passent la „moitié" de leur vie en travaillant, en se reposant, en maintenant les liens sociaux, en couchant. Dans 4 des jardins examinés, les retraités passent les journées entières, dans 10—8 heures, dans 3 — de 8 à 10 heures, dans 1—16 heures par jour. Par le beau temps 50% des retraités y passent aussi les nuits. Dans 19 d'entre 21 jardins est organisé le repos de week-end, dans 8 — le repos de congé.

A Łódź, ville aux conditions bioclimatiques défavorables, les jardins à côté de la fonction économique constituent un lieu très important du repos pour les habitants de la ville et particulièrement pour les retraités.

On peut donc constater que les fonctions fondamentales des jardins rurbains sont les suivantes: celle du repos et celle des contacts sociaux entre les usagers.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The history of gardening plots dates back to the 19th century and it is inseparably linked with the rapid industrialization of Europe and North America. The initiators of setting up gardening plots for the poorest were charitable institutions. The most important date in the history of gardening plots was 1926 when the International Association of Gardening Plots with its seat in Luxembourg was established.

The literature of the subject devotes quite a great deal of attention to social problems of gardening plots pointing at social ties being promoted there, a desire to possess one's own piece of land, as well as recreational, health, educational and cultural roles of gardening plots. Recreational functions of gardening plots receive a special attention in the works of contemporary geographers, which is prompted, among others, by a considerable pollution of the natural environment in urban areas.

In 1987 the city of Łódź had 100 areas with the so-called employee gardening plots (including 1 area in Nowosolna, which since 1st January 1989 has been incorporated into the administrative territory of Łódź). They occupy 579.52 hectares or 2.7 per cent of the city's total area. These 100 areas consist of 13.881 gardening plots, with an average size of one plot amounting to 417.5 m². Assuming that each plot is used by 3 persons on an average it may be estimated that 5 per cent of the city inhabitants use them. During sunny days and during week-ends these plots can provide recreation for a high 10 per of all inhabitants of Łódź. The analysis of their location points out that railway lines determine, to the biggest extent, their location. That is due to availability of open areas, which in the past were conceived as an isolation zone between residential buildings and burdensome railway lines and which today have been taken over for gardening plots. The second characteristic feature in location of gardening plots in their locating in the vicinity of industrial plants and especially in their protective zones. In just a few cases they are located in the

vicinity of other green areas e.g. close to Park Ludowy in the Zdrowie District or Stawy Jana enlarging the total green area of Łódź. Most recently gardening plots can be found in the vicinity of the residential districts. Generally speaking, gardening plots in Łódź are located primarily on reclaimed areas, former garbage dumping grounds, within isolation or protective zones of railways and industrial plants, with only a few of them located on arable lands. The detailed studies discussed here encompasses 21 out of the total number of 100 employee gardening plots areas. These areas were established in different periods of time, they are located in different districts of the city, and they differ with regard to their size. The sample chosen for the detailed studies consists of 3,385 gardening plots, i.e. 24.4 per cent of their total number in the city of Łódź. Among their users predominate retirees and pensioners — 39.5 per cent. They claim that they spend „a half of their life” on gardening plots. This is where they work, relax, socialize and very often sleep. In four from among 21 investigated gardening plots areas, retirees spend whole days, in 10—8 hours a day, in 3 — from 8 to 10 hours, and in 1—16 hours a day. About 50 per cent of retirees spend nights on their gardening plots. 19 from among 21 gardening plots areas under study are a place of weekend and 8 of vacation-time recreation.

In the case of Łódź, which is a city possessing very unfavourable bioclimatical conditions, the areas with gardening plots are a very important place of recreation for the city dwellers, and especially for elderly people. Thus, it can be presumed that the main function of these areas in Łódź is their recreational function and, moreover, they are a place of contacts and socializing for their users.

Translated by Leszek Podbielski